

3.5. Відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва в контексті сталого розвитку сільських територій

Відповідно до Концепції сталого розвитку населених пунктів, затвердженої постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. № 1359–XIV, одним із основних напрямів державної політики щодо забезпечення сталого розвитку населених пунктів є раціональне використання земельних, водних, рекреаційних та інших природних ресурсів, створення умов для їх відновлення¹. Особливе місце у складі заходів щодо забезпечення сталого розвитку сільських територій належить відшкодуванню втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва як одній з форм відновлення земель.

Територію сільських населених пунктів займають переважно землі сільськогосподарського призначення. Землі сільськогосподарського призначення за усю багатовікову історію людства є не лише найважливішим природним ресурсом, але й основним засобом виробництва у сільському господарстві. І саме в умовах сьогодення надзвичайно актуальними постають питання щодо здатності земель задовольняти суспільні потреби, а також запобігання виникнення їх дефіциту у майбутньому.

Слід зазначити, що правові приписи, які регулюють суспільні відносини у сфері відшкодуванню втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, набувають особливої актуальності і практичної значущості при переході економіки країни до ринкових відносин, в умовах яких і при проведенні сучасної земельної реформи вищезазначений інститут отримав новий, суттєво збагачений зміст.

Суспільні відносини, які виникають при відшкодуванні втрат, врегульовані не тільки гл. 36 (статті 207-209) Земельного кодексу, а й окремою постановою Кабінету Міністрів України “Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню” від 17 листопада 1997 р., № 1279¹.

Доцільно наголосити, що саме набуття чинності Земельним кодексом України 1 січня 2002 р. викликало суттєве зростання значення інституту відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва.

Визначення втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва та підстави їх відшкодування містяться у ст. 207 Земельного кодексу України. Так, відповідно до ст. 207 Земельного кодексу України

---

¹ Офіц. вісн. України. – 2000. – № 1. – Ст. 6.

¹ Офіц. вісн. України. – 1997. – № 47. – Стор. 40.

втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва включають: а) втрати сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників; б) втрати, завдані обмеженням у землекористуванні та погіршенням якості земель; в) втрати сільськогосподарських угідь (ріллі, багаторічних насаджень, перелогів, сінокосів, пасовищ), лісових земель та чагарників як основного засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві внаслідок вилучення (викупу) їх для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісогосподарським виробництвом; г) втрати, завдані обмеженням прав власників землі і землекористувачів, у тому числі орендарів; г) втрати, завдані погіршенням якості угідь внаслідок негативного впливу, спричиненого діяльністю громадян, юридичних осіб, органів місцевого самоврядування або держави; д) втрати, завдані у зв'язку з виключенням сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників із господарського обігу внаслідок встановлення охоронних, санітарних та інших захисних зон.

Втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, зумовлені вилученням сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників, підлягають відшкодуванню і зараховуються до відповідних бюджетів у порядку, визначеному Бюджетним кодексом України.

Отже, втрати не підлягають перерахуванню на рахунки громадян і юридичних осіб, у яких вилучаються сільськогосподарські або лісові угіддя.

Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 69 Бюджетного кодексу України кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва зараховуються у розмірі: 100 відсотків – до бюджетів міст Києва та Севастополя, 25 відсотків – до бюджету Автономної Республіки Крим та обласних бюджетів, 75 відсотків – до бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, 15 відсотків – до районних бюджетів, 60 відсотків – до бюджетів міст районного значення, селищ і сіл¹.

Кошти, що надходять у порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, використовуються на освоєння земель для сільськогосподарських і лісогосподарських потреб, поліпшення відповідних угідь, охорону земель відповідно до розроблених програм та проектів землеустрою, а також на проведення інвентаризації земель, проведення нормативної грошової оцінки землі. Використання цих коштів на інші цілі не допускається.

---

¹ Офіційний вісник України. – 2010 – № 59. – Ст. 2047.

Отже, доречно всебічно підтримати позицію П.Ф. Кулинич, що законодавча концепція відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва має земельно-правову основу².

Головним компонентом втрат виступають сільськогосподарські угіддя, у першу чергу рілля (грунти) як найцінніша складова земель сільськогосподарського призначення. До цієї категорії втрат належать також багаторічні насадження, перелоги, сінокоси, пасовища тощо.

Вилучення (викуп) сільськогосподарських угідь, лісових земель і чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським чи лісогосподарським використанням, безпосередньо пов'язано з виключенням їх з останнього. Зазначене означає, що сільськогосподарські й лісові угіддя перестають виконувати роль основного засобу сільськогосподарського виробництва чи лісового господарства. У результаті виключення їх з обігу власники несуть певні втрати, що полягають у неодоженні певної частини сільськогосподарської й лісогосподарської продукції (доходів), що обумовлено зменшенням площі сільськогосподарських угідь і лісових земель, які раніше використовувались як основний засіб виробництва в сільському чи лісовому господарстві.

Як слушно наголошується у наукових працях, правовий режим земель сільськогосподарського призначення покликаний насамперед забезпечити ґрунтову родючість земель, тобто охорону якості сільськогосподарських угідь (якісний аспект), і по-друге, збереження площі цих земель і запобігання зменшенню їх площ (йдеться про кількісний аспект)¹.

Якщо перше завдання вирішується здійсненням комплексу заходів збереження й підвищення родючості ґрунтів, захисту земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування; інших процесів, що призводять до деградації земель (меліорації), а також інших заходів, передбачених статтями 166, 171 і 172 Земельного кодексу, то друге завдання забезпечується іншим шляхом (як правило, регулюванням надання й вилучення (викупу) цих земель, установленням обмежень для їх

---

² Кулинич П.Ф. Відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва як засіб охорони сільськогосподарських земель: правові питання. / П.Ф. Кулинич // Часопис Київського університету права. - 2007. - № 2. - С. 124.

¹ Жиравецький Т. Використання земель за цільовим призначенням як принцип земельного права [Електронний ресурс] / Т. Жиравецький. – Режим доступу: <http://www.Lawyer.org.ua/?wr&i&d595>.

переведення до несільськогосподарських)².

Зазначене вище свідчить про те, що саме відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва як важливий засіб запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення спрямоване на забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Не можна не погодитися з П.Ф. Кулиничем, що під час радянської доби юридична природа відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва полягала в забезпеченні насамперед компенсаційної, а також охоронної та регулятивної функцій щодо сільськогосподарського земельного фонду країни¹. Так, компенсаційна функція зводилася до забезпечення можливості фізичної компенсації земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що вилучалися для несільськогосподарських потреб, та, переводилися до інших категорій земель, новими земельними ділянками, які необхідно освоювати з проведенням необхідних заходів з метою подальшого використання їх у сільському господарстві. Охоронна функція полягала в недопущенні зменшення в державі загальної площі земель сільськогосподарського призначення. Відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва як важливий засіб запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського призначення для державних і суспільних потреб фактично перетворювало його в засіб охорони земель сільськогосподарського призначення. В даному випадку йшлося про кількісний чинник – збереження в цілому по країні площі земель сільськогосподарського призначення.

Регулятивна функція відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва забезпечувала регулювання перерозподілу земельного фонду таким чином, щоб для несільськогосподарських потреб вилучалися несільськогосподарські угіддя, або сільськогосподарські угіддя гіршої якості чи землі, непридатні для сільськогосподарського використання. Реалізація даної функції забезпечувалася шляхом диференціації розміру втрат сільськогосподарського виробництва в залежності від цінності угідь для сільськогосподарського виробництва та їхньої родючості.

---

² Мельник Н.О. Сучасні правові проблеми відшкодування втрат сільськогосподарського чи лісогосподарського виробництва / Н.О. Мельник // Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 108. – С. 264.

¹ Кулинич П.Ф. Відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва як засіб охорони сільськогосподарських земель: правові питання / П.Ф. Кулинич // Часопис Київського університету права. - 2007. - № 2. - С. 122.

Як справедливо зазначає П.Ф. Кулинич, відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва перестало виконувати компенсаційну функцію, натомість назріла необхідність удосконалення правового забезпечення регулятивної та охоронної функцій відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва з урахуванням екологізації сільськогосподарського використання земель, яка знайшла втілення у відповідних нормативно-правових актах¹. Так, згідно зі ст. 3 Закону України “Про екологічну мережу України”² до складу екологічної мережі входять не лише території та об’єкти природно-заповідного фонду, землі водного фонду, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони тощо, а й частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

Доцільно зазначити, що в сучасних умовах правового регулювання йдеться про нові підходи до порядку підрахунку розміру втрат сільськогосподарського виробництва, пов’язаних із вилученням сільськогосподарських угідь для несільськогосподарських потреб. В основу підрахунку втрат сільськогосподарського виробництва покладені фіксовані суми грошової компенсації для конкретного виду угідь: ріллі, багаторічних насаджень, сінокосів та пасовищ³.

За офіційними даними на спеціальних рахунках відповідних місцевих рад станом на 20 січня 2014 р. перебуває 529,2 млн. грн., що надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, з яких на депозитних рахунках в установах банку перебуває 92,1 млн. грн. (17,4%). З початку 2013 р. вилучено із сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва 2,4 тис. га земель, з яких 2 249,07 га (95%) – сільськогосподарські угіддя та 118,50 га (5%) – лісові угіддя. Нараховано втрати сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва у сумі 99,7 млн. грн. Фактично до бюджетів різних рівнів надійшло 91,7 млн. грн. У 2013 р. використано 102,8 млн. грн. (у 2012 р. – 91,2 млн. грн., у 2011 р. – 96,1 млн. грн.), з яких

---

¹ Кулинич П.Ф. Відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва як засіб охорони сільськогосподарських земель: правові питання. / П.Ф. Кулинич // Часопис Київського університету права. - 2007. - № 2. - С. 124 – 125.

² Офіц. вісн. України. – 2004. – № 29. – Ст. 1950.

³ Див.: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. “Про розміри та Порядок визначення втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва, які підлягають відшкодуванню”. – Офіц. вісн. України. - 1997. - № 47. - Ст. 40.

на освоєння земель для сільськогосподарських та лісогосподарських потреб – 0,3 млн. грн. (0,3%), на поліпшення сільськогосподарських та лісогосподарських угідь – 8,5 млн. грн. (8,2 %), на розроблення робочих проектів землеустрою з охорони земель – 4,9 млн. грн. (4,8%), на проведення заходів з охорони земель відповідно до розроблених робочих проектів землеустрою – 12,8 млн. грн. (12,5%), на проведення нормативної грошової оцінки земель – 24,2 млн. грн. (23,5%), на інвентаризацію земель – 41,4 млн. грн. (40,3%), на інші заходи – 10,7 млн. грн. (10,4%). Крім того, протягом звітного періоду найбільше використано коштів, які надійшли в порядку відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, в Донецькій (21,6 млн. грн.), Львівській (13,8 млн грн.), Київській (10,2 млн грн.) та Одеській (8,4 млн. грн.) областях. Найменше ж цих коштів використано в Сумській (89,4 тис. грн.), Херсонській (382 тис. грн.) і Волинській (513,3 тис. грн.) областях¹.

Отже, як зазначалося раніше, втрати передбачають негативні наслідки для сільськогосподарських угідь як основного засобу виробництва. Йдеться, перш за все, про втрату безпосередньо сільськогосподарських угідь. До цих втрат закон відносить також втрати завдані обмеженням у землекористуванні та погіршенням якості земель.

Закріплені в Земельному кодексі України правові норми щодо відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва спрямовані на забезпечення раціонального використання і охорони особливо цінних земель сільськогосподарського призначення з метою збереження їх як, кількісного так і якісного стану.

Підкреслимо, що інститут відшкодування втрат нерозривно пов'язано з інститутом правової охорони земель. Правова охорона земель, будучи самостійним інститутом земельного права, включає систему правових, організаційних, економічних та інших заходів, спрямованих на їх раціональне використання, запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського й лісогосподарського призначення, захист від шкідливого антропогенного впливу, відтворення й підвищення родючості ґрунтів, підвищення продуктивності земель лісогосподарського призначення, забезпечення особливого режиму використання земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Запобігання необґрунтованому вилученню земель сільськогосподарського і лісогосподарського призначення якраз слугує

---

¹Офіц. веб-сайт Держ. служби України з питань геодезії, картографії та кадастру [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://.land.gov.ua/>

інститут відшкодування втрат.

Охорону земель і відшкодування втрат об'єднує також та обставина, що здійснюються вони на засадах комплексного підходу до угідь як до складних природних утворень (екосистем) з урахуванням цілей і характеру їх використання, зональних і регіональних особливостей і реалізуються шляхом підвищення ефективності управління в галузі використання й охорони земель.

Доречно підтримати точку зору В.В. Носіка, що відшкодування втрат передбачає компенсацію суспільству негативних наслідків соціально-економічного, екологічного характеру, що настають внаслідок переведення особливо цінних земель сільськогосподарського призначення до інших категорій земель, а також у разі обмеження землекористування чи погіршення якості земель як національного надбання, що перебуває під особливою охороною держави¹. Науковець слушно зазначає, що об'єктом суспільних правовідносин, що виникають у зв'язку з відшкодуванням вказаних втрат є не всі землі сільськогосподарського призначення, а лише ті сільськогосподарські угіддя, які зазначені в Земельному кодексі України: рілля, багаторічні насадження, перелоги, сінокоси, пасовища, які втрачають свою функцію головного засобу виробництва в сільському господарстві та вибувають з господарського обороту, або ж погіршується їх якість чи встановлюється обмежений режим їх використання за цільовим призначенням¹.

Цей інститут, як підкреслюється в літературі, виступає вагомим економічним чинником забезпечення їх пріоритетності відносно інших видів цільового використання². Його норми спонукають осіб, зацікавлених в одержанні земельних ділянок для цілей, не пов'язаних із сільськогосподарським використанням, обирати варіанти, не пов'язані зі зміною їх цільового призначення.

У контексті вище зазначеного доцільно погодитися з деякими науковцями, що відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва є особливим інструментом економічного стимулювання раціонального використання земель³.

---

¹ Носік В.В. Відшкодування збитків і втрат у земельному праві України / В.В. Носік // Юрид. журн. – 2003. – № 5. – С. 69.

¹ Носік В.В. Відшкодування збитків і втрат у земельному праві України / В.В. Носік // Юрид. журн. – 2003. – № 5. – С. 69 – 70.

² Земельний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Х.: ТОВ “Одісей”, 2009. – С. 570.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

**ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
В УКРАЇНІ**

Монографія

За редакцією професорів
А. П. Гетьмана та М. В. Шульги

Харків
«Право»
2016

УДК 34
ББК 67.9(4УКР)307
П78

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 25 грудня 2015 р.)*

Автори:

*А. П. Гетьман, І. В. Ігнатенко, В. М. Корнієнко, І. М. Кульчій,
Т. В. Курман, Л. В. Лейба, О. С. Лисанець, Т. В. Лісова, О. М. Савельєва,
Д. В. Санніков, А. М. Статівка, В. Ю. Уркевич, Д. В. Федчишин,
С. В. Хомінець, С. В. Шарпова, М. В. Шульга*

Рецензенти:

*В. М. Єрмоленко – доктор юридичних наук, професор, завідувач
кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка
В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природоко-
ристування України;*

*І. І. Каракаш – кандидат юридичних наук, професор, завідувач
кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

П78 **Проблеми** правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні : монографія / А. П. Гетьман, І. В. Ігнатенко, В. М. Корнієнко та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана та М. В. Шульги. – Х. : Право, 2016. – 360 с.

ISBN 978-966-458-985-4

Монографію присвячено дослідженню актуальних проблем правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні. Висвітлюються правові засади сталого розвитку аграрного виробництва, організаційно-правові аспекти сталого соціального розвитку села. Розглядаються питання забезпечення раціонального та ефективного використання земель та інших природних ресурсів у межах сільських територій як передумова їх сталого розвитку. Унаслідок проведеного дослідження сформульовано низку пропозицій з удосконалення правового забезпечення сталого розвитку сільських територій в Україні.

Для науковців-правників, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також усіх, кого цікавлять теоретичні правові питання забезпечення сталого розвитку сільських територій.

УДК 34
ББК 67.9(4УКР)307

© Гетьман А. П., Ігнатенко І. В.,
Корнієнко В. М. та ін., 2016
© Видавництво «Право», 2016

ISBN 978-966-458-985-4